

KONING ALBERT.

(Met bizonderé toestemming van zijne Majesteit overgedrukt).

Tijdens den aftocht en in de dagen van grooten nood aan den IJzer, is onze Koning standvastig bij het leger gebleven. Met zijne heldhaftige troepen heeft hij stand gehouden en hen door zijn aanwezigheid tot grootsche daden bezielde. Hoe zouden zij hebben kunnen wijken, terwijl hij bleef en allen bezwoer uitsluitend de blikken naar voren te richten?

N° 31.

DE GROOTE OORLOG.

TWEEDE DEEL

I.

DE AFTOCHT.

De aftocht van 't Belgisch leger uit Antwerpen. — De Koning in het Meetjesland. — De strijd bij Melle. — De aftocht der Fransche fusiliers naar Diksmuide. — De uhlanen als voorboden in Vlaanderen.

De Duitschers vonden Antwerpen dus ledig. Het veldleger was uit de val ontsnapt. Neen, niet gaf zich nog niet gewonnen, hoe zwaar het ook reeds geteisterd was geworden..., hoe hulpeloos het nog altijd tegen een overmacht stond.

De Koning en de groote staf hoopten achter het kanaal Gent-Terneuzen stand te kunnen houden. Toen dit niet mogelijk scheen, rekende men op de vaart van Schipdonk en de Leie.

Nog een hersenschim. Verder dan maar naar 't uiterste noekje, naar den IJzer, 't onbekende riviertje, dat eensklaps een wereldnaam verwierf, zooals wij thans zullen vertellen.

De groote massa der bevolking, zoowel in ons land als van andere rijken, begreep in 't eerst die beweging bij Antwerpen niet. Men sprak van een wilde vlucht, van vernietiging, van een debacle. Eerst later verstond men, hoe meesterlijk ons leger den vijand verschalkt had. Neen, de aftocht was geen ramp, geen debacle, doch een georganiseerde strategische beweging, al werd ze in uiterst moeilijke omstandigheden, onder lijden en beproeving uitgevoerd. Maar de Duitschers juichten te vroeg. De verovering van Antwerpen zou blijken geen overwinning te zijn. De inval in België had het militarisme van den keizer veroordeeld, en al duurde de voltrekking van het vonnis wel lang, voltrokken zou het toch worden.

O, die aftocht!

Daar gingen ze dus. Dit nu was het einde van twee maanden dapperen strijd, van zooveel offers, zooveel lijden en beproeving!

Antwerpen gevallen, de laatste veste, waarop men zoo gehoopt en gesteund had. Tien jaren zou zij het uitgehouden hebben. De worsteling had nauwelijks tien dagen geduurd.

En nu? Waarheen? Naar Frankrijk, zei men. De zonderlingste geruchten deden de ronde. Deze wist te beweren, dat men nu de Fransche opgeroepen mannen ging vervangen in fabrieken en op de akkers. Anderen fluisterden, dat men een deel van 't leger naar Algiers zou zenden. Derden betoogden, dat men eenige maanden rust kreeg, maar dan opnieuw in den strijd moest, zoo de oorlog nog niet geëindigd was.

Maar niemand kende de bron van al dit nieuws.

En afgemat sleepten de troepen zich voort langs die eindeloze wegen van Waasland, waar de burgers somber en ongerust voor de hoefjes, aan de kloefkapperijen, aan een kruisweg ston-

den en om tijding vroegen, die niemand hun geven kon.

Ik heb dien tocht meegemaakt en nooit zal ik deze dagen vergeten.

Wat al tooneelen.

De vermoeidheid drukte op lichaam en ziel. De keien waren zoo hard voor de gewonde, doorloopen, opengereten voeten. Velen sneden hun schoeisels los, anderen smeten het weg, omwonden hun voeten met doeken of liepen blootvoets, zoekend den zandigen zijweg langs de kasseien. De ransel woog zwaar, de jas omsloot te nauw het warme lichaam. Riem van geweer en patroontasch neep in het teer geworden vleesch.

Plof, hier kletterde een weggegoorpen wapen op de steenen, daar botste een schop in de gracht, of een ransel, dien men straks toch weer zou missen, om er het bonzend hoofd op neer te leggen.

Voerlieden sliepen op hun paarden of kaissons. Slap hing de teugel in hun hand. Och, de dieren hadden slechts de lange rij te volgen, altijd maar recht door, steeds verder.

Mannen stortten bezwijmd neer, een dokter snelde toe, gaf een opwekkend middel, liet dien ongelukkige even rusten op een wagen, tot hij weer plaats maken moest voor een ander, sommigen kropen in een gracht of achter een struik, strekten het lijf uit, sliepen in. O slapen, slapen, er mocht van komen wat er wilde! Maar ze konden niet meer, elke stap was een marteling, een foltering door de leden.

Er waren er die in een hoefje verdwenen. Ze kwamen wat later buiten in een havelooze broek en jas, en kozen een wegje door de bosschen naar het Noorden, naar Nederland. De bekoring was zoo groot. Eenige stonden maar en men keerde het oorlogsland en heel die ellendige loopbaan van oorlogsman den rug toe.

Ik zag een groepje aan een kruisweg staan. Een gerucht liep, dat de vijand daar verder in Stekene verscholen zat.

« Deze wegel leidt naar Holland », zei een jonge man. « Willen we? »

Hij keek zijn makkers aan, maar allen weifel- den.

Ik zag uit een huizeke een vrouwtje komen. Zij had de aarzeling bemerkt en alles begrepen.

« Neen, neen, niet langs den wegel » zei ze. « Doet dat niet, jongens... uw weg is aldaar... »

En ze wees de groote straat.

En de soldaten vroegen niet meer, maar gehoorzaamden den wenk van het oud moederke.

Zoo trokken de troepen voort, altijd maar voort..., omstuwd door vluchtende burgers, gansche gemeenten met rijtuigen, wagens, karren, met allerlei bagage en gepak.

En de soldaten dachten aan hun geliefden, die ze achter lieten, ginds in Wallonië, in Limburg, Brabant, Antwerpen.

Naar Frankrijk! Rust daar!

Maar dat was tevens het afscheid van België

en van huis! En dan die ontmoedigende gedachte, dat men het eigen land open moest laten liggen voor den vijand.

Voort toch maar!

Als er een stonde rust gegeven werd, zakten allen neer en velen sliepen dadelijk in, daar waar ze vielen, op de bloote keien, in slijk, aan den rand van den weg. Zoo vergat men een wijle de vermoeidheid en den honger!

O die honger! De reserve-levensmiddelen waren op. De dorpen die men doortrok, schenen reeds vooraf door een zwerm sprinkhanen bezocht. De winkels stonden daar grijnzend met hun ledige schabben en kasten, de mannen en vrouwen hielden hun deuren maar gesloten.

Men trok rapen uit het veld, maar hun waterachtige smaak verflauwde nog de maag. Men braadde aardappelen in een haastig aangestoken vuur, doch eer ze gereed waren, kwam het bevel tot vertrek. En toch zette men gretig de tanden in de half rauwe vrucht. Gelukkig hij die op een hoeve nog een homp brood wist te bemachtigen en een slok warme koffie!

En dan die nachten! Vroeg zonk de avond en met de duisternis daalde ook de angstwekkende geheimzinnigheid over dit land, met zijn hagen en door heesters omzoomde velden. De wegen door de sombere bosschen schenen de openingen van hollen, waaruit elk oogeblik de sterke, goed uitgeruste, flink gevoede vijand dagen kon, om de afgematte troepen te bespringen.

De officieren zetten hun mannen tot spoed aan, schenen zelf onrustig.

Mysterieuse boden kwamen uit veldwegels in de flank met berichten van den Scheldeoever.

De Duitschers waren over 't water, bezetten Lokeren, zouden den aftocht belemmeren, rukten reeds op met veel geschut en die helse mitrailleurs, welke kogels zaaiden. Elk geritsel, het ruttelen der vallende bladeren, het slaan der takken, het piepen van een hoevepoort, scheen verdacht. Knotwilgen, palen, molenwieken kregen fantastische, gedrochtelijke vormen voor de afgematte, gefolterde geesten.

Dikwijls ontstond een paniek, en soldaten renden dan in hun schrik juist naar de plaats van waar ze 't gevaar vreesden. De officieren herstelden de orde, moedigden hun manschappen aan, maanden tot volharding en beloofden rust en veiligheid.

Er waren ook strijders die steeds bedaard bleven en het voorbeeld gaven van hardnekkigheid en volhoudingsvermogen door nog te schermsen en grappen te vertellen.

Men vond er echter ook, die vloekten en knersten en van verraad spraken.

« 't Is altijd 't zelfde geweest » zeiden ze met haat in den blik en in de stem. « Verkocht werden we bij Luik en Namen en nu weer bij Antwerpen! Hoe lang gaat dat valsche spel nog duren. »

Allerlei legenden in verband daarmee deden de ronde. De Koning had van sommige opperofficiëren den sabel gebroken en anderen laten fusilleeren. Sommige afdeelingen wilde hij niet meer zien.

En die zoo onrechtvaardig spraken, wisten niet dat zij veel gesneuvelden oversten en makkers feitelijk beleedigden, maar dat alles was het gevolg van ontmoediging en van een verbergen der waarheid.

Want steeds had men leger en volk den toestand zeer schitterend voorgesteld. « Alles gaat goed », herhaalden de bladen naar ingeving der overheden tot vervelens toe. Steeds werd de vijand achteruitgeslagen en altijd waren de bondgenooten nabij.

En nu eensklaps deze vreeselijke ontgoocheling: De val van Antwerpen, de vlucht van het leger... en het groote onbekende!

De Koning en de Koningin waren bij de troepen. Den laatsten nacht, voor ze de kust bereikten, overnachtten ze te Eekloo, het anders zoo rustig stedeke van 't Meetjesland, nu vol beweging en woeling. Alle gebouwen en huizen staken vol soldaten; wagens, karren, geschut verstopten de hoofdstraat, een deel van den weg Gent-Brugge.

Reeds vroeg trok den volgenden morgen onze vorst verder. Hij reed te paard, begeleid door zijn staf en volgde den ouden Brugschen binnenweg, door 't land der voormalige bezembinders van Kleit.

Een der bewoners van deze zoo vreedzame nog geheel naïeve streek, waar weinig vreemdelingen kwamen, vertelde ons:

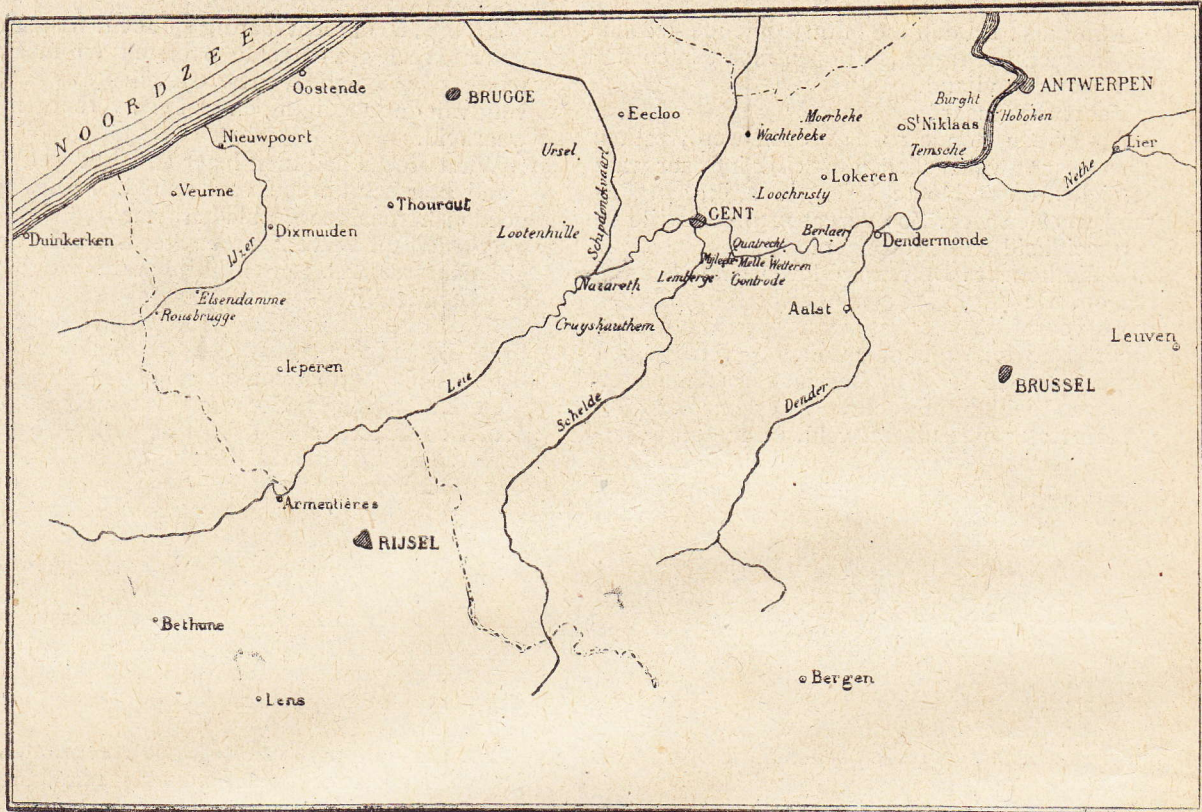
« Wij stonden voor ons hutje. Daar waren zulke vreemde geruchten en wij wisten niet wat we moesten denken. We hadden het kanon van Antwerpen gehoord, maar konden niet gelooven, wat sommigen beweerden, dat het met de veste gedaan was. Dat het voor ons met den oorlog niet al te goed ging, ja, dat begrepen we wel. We hadden in onze streek de garde-civiëken van verschillende steden gekregen en dat getuigde wel van vordering van den vijand.

Dien morgen dan zagen we door de dreef ruiters komen. 't Waren oversten, dat merkten we wel. Al met een keer zegt iemand nevens mij. « 't Is de Koning, daar die voorste ». 'k Verschoot danig en keek, en ja, ik herkende hem van zijn portret, want ik had hem nooit in levende lijve gezien. Hij zag er triestig uit. Onze mutsen gingen natuurlijk als van zelf van 't hoofd. En de Koning groette ons genegen en reed voort. En zie, 't was of er al met eens achter hem een groote leegte viel en of 't land nu open lag voor den vijand. »

Eenvoudig en treffend verhaal toch! Ja, ieder had het gevoel van die leegte en het onbestemde, het vage. Wat ging er nu gebeuren? 't Was of België een oogeblik ophield te bestaan.

« De tranen sprongen ons in de oogen, vervolgde de man, afstammeling der Kleitsche bezembinders. Maar we schepten weeral moed. De Koning gaat weere keeren, zeiden we, en 't land zal dan vrij zijn. Onrecht kan niet bestaan. »

Had hij aan de geschiedenis van zijn vaderen gedacht, hij had er kunnen bijvoegen: « De Koning zal ons den zegelring der bevrijding brengen. » Want dat naïeve bezembindersland had zijn schoone overlevering. Zekeren avond,

Kaart van den aftocht.

't was in de middeleeuwen, kwam een heer door het bosch van Kleit gereden. Hij scheen verdoold. 't Regende en het stormde en de man snakte naar rust. Hij klopte aan een der hutjes en dadelijk deed men open. De bezeminder en zijn vrouw vroegen niet, wie de vreemdeling was of van waar hij kwam, maar zetten hem een avondmaal voor, sober wel, doch van harte gegund, en stonden hem hun bed af. De gast koutte nog even en vroeg aan de lieden, hoe het ging. « Och, dat het rijs maar goedkooper ware » antwoordde de hutbewoner, « we zouden niet klagen. Maar de boschwachters van den graaf maken het ons zoo lastig en, als 't niet betert moet ons bedrijf te niet. »

's Morgens vertrok de gast, geheel uitgerust. Voor hij weg reed, toonde hij aan de nederige menschen zijn ring en sprak: « Gij ziet dit wapen. Ge zult het weldra nog aanschouwen. En houdt maar goeden moed. » De lieden begrepen den zin dier woorden niet, maar in den namiddag kwam een ruiter uit Brugge en hij legde een perkament op tafel. Er hing een zegel aan, dat hetzelfde wapen droeg van den ring, door den gast getoond.

« Gij hebt aan den graaf zelf gastvrijheid verleend. En deze keure is uw belooning. Gij en uw dorpsgenooten mogen in de bosschen kosteloos rijs snijden tot aan den derden knoop, en niemand zal u nog hinderen. Dit is het zegel uwer vrijheid. »

Zoo luidt de overlevering. Grooter nood was nu over het land gedaald, dan de bedreiging van

een enkel bedrijf. Maar men leefde in het vertrouwen, dat de ruiter, die door het land van Kleit Westwaarts reed, aftrekkend met zijn leger voor den overmachtigen vijand, ook eenmaal weer de bevrijding brengen zou.

Doch nu was de toestand somber, ook in dit land van het oude Maldegem, dat altijd zijn graaf getrouw was geweest. Werd het daarom niet « Maldegem, het getrouwke » genaamd.

Ja, ik zag er in die dagen ook lafhartigen.

Een schreef met krijt op de poort van zijn huis in het Duitsch « Wij hebben altijd zaken met Duitschland gedaan. » Nog anderen waren gereed, om dadelijk den vijand te vleien en te dienen zelfs.

Maar zoo was niet het hart van 't volk.

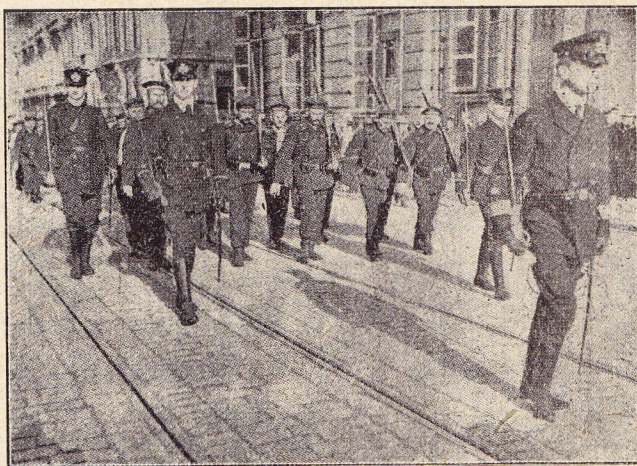
O, die aftocht! Wij hebben hiervoren reeds de groote vlucht der burgers beschreven, de uitwijking naar Nieuw-Namen, Klinge, Sint-Janssteen, Koewacht, Westdorpje, Sas van Gent, Filipinne, Yzendijke, Sint-Kruis, Ede, Aardenburg, Sluis, alle Nederlandsche grens plaatsen, die de eerste kalvarieoptochten zagen. Verbeeld u dan die menschendrommen tusschen en achter de duizenden soldaten met hun bagage! En ieder was gejaagd om voort te trekken; stoeten moesten elkaar kruisen op smalle wegen, en steeds maar werd de verwarring grooter.

Dienzelfden morgen vertrok ook de Koningin uit Eekloo. Met een hofdame reed ze in auto langs den grooten weg naar Brugge.

Nabij Balgerhoeke werd ze door burgerwachters herkend. De mannen snelden naar de auto,

De Duitsche mariniers te Gent.

De Duitsche mariniers te Gent.

kenden geen orde meer, zwaaiden met de hoeden, de armen, met zakdoeken en juichten de vorstin toe.

Elisabeth liet de auto stilhouden en ontbood een luitenant. Zij overhandigde hem dozen sigaretten voor de wachten, knikte ontroerd... en zette haar reis voort, die droevige reis naar het onbekende, verder steeds van het volk, welks zaak de hare was.

De wachten begeerden de sigaretten te bewaren als een treffende gedachtenis.

Laten wij nu eens nagaan, hoe de vijand dien terugtocht trachtte af te snijden. Dat hij bij Dendermonde en Schoonaarde over de Schelde drong, hebben wij reeds beschreven. De 37^e landwehrbrigade botste den 9ⁿ Oktober ten Oosten van Lokeren op onze 6^e divisie, die den tegenstander in bedwang hield. Den volgenden dag was het eerste karabiniers dat den opmarsch trachtte te bedwingen. Ze moesten echter wijken en de Duitschers bezetten Lokeren.

De 4^e Ersatz divisie die de Schelde bij Schoonaarde overgestoken was, voegde zich insgelijks bij de 37^e brigade en afdeelingen verspreidden zich door Waasland en beschoten er de achterhoede van de 2^e legerdivisie te Moerbeke en de laatste treinen der Engelsche fusiliers te Klein-Sinaai.

Die 2^e divisie, welke 't laatst uit Antwerpen vertrokken was, had een gejaagden marsch. De soldaten mochten eenige uren rust nemen te Vracene, maar alarmeerende berichten kwamen in, en men dreef de oververmoeide mannen weer op, in de richting van Selzaete langs Moerbeke en Wachtebeke.

Aan de eene zijde op den zijweg stapten de Belgen, op de andere de Britten en tusschen hen goldien duizenden vluchtelingen.

Ook deze gebeurtenis maakten wij mede. Het was een zonnige namiddag. Weemoed hing over het gewest, dat in vreedstijnd den tuin van België heette. Wij liepen met een zonderlinge groep mede: soldaten van allerlei regimenten, gezonden en lichtgewonden. Pas waren we Stekene voorbij, want de afdeelingen marcheerden langs

gelijklopende hoofd- en binnenwegen, of daar klonken schoten. We liepen recht op een boschje aan, waarin de vijand zich genesteld had.

Nog zie ik de voorhoede der kolonne naar rechts afzwaaien. Een paniek ontstond. Geen oversten toch leidden deze groep. Geen stem klonk om de ontsteltenis te bezweren. Vluchtelingen wierpen van hun wagens, matrassen, kussens en andere meegenomen goederen om sneller te kunnen rijden. Vrouwen gilden en schreiden. Welk een verwarring. Allen wilden naar de grens, die dichtbij was. Velen kenden echter de juiste richting niet en doolden heen en weer. Maar lieden der streek boden zich als gids aan en wat later waren 600 soldaten bij Koe-wacht verzameld.

Het gros der 2^e divisie werd bij Moerbeke gebombardeerd. De Duitschers waren met geschut uit Lokeren naar Exaarde opgerukt. Generaal Dossin en zijn officieren slaagden er toch in hun divisie door de gevaarlijke zone te brengen, maar de doorgang was zeer nauw geweest.

De Britten hadden zich intusschen van de tweede divisie moeten scheiden. Zij zouden in het klein station van Sint-Gilles treinen vinden. Ook dit dorp stond geheel overhoop. De laatste brigade geraakte niet verder meer dan Klein-Sinaai, waar de trein beschoten en de lokomotief door een granaat geraakt werd. De mannen moesten uitstijgen. Ongeveer 1500 konden nog de grens bereiken, maar een vrij talrijke groep viel den vijand in handen en werd gevangen genomen.

Voor de Belgen was al het gevaar van afsnijden echter nog niet geweken. Uit Lokeren rukten ook Deutsche troepen naar Loochristy op in de richting van Gent. Tegelijkertijd marcheerde de 1^e Ersatz-divisie en de 1^e landwehrbrigade van Aalst naar Gent. Bij Melle, Gontrode en Lemberge stootten zij daar op de Belgen en bondgenooten.

Gent toch moest eenigen tijd verdedigd worden, om den aftocht van ons veldleger te beschermen. Met het vroeger te Oordegem gesloten verdrag kon geen rekening gehouden worden. Dat

was eenvoudig een overeenkomst geweest tus-
schen burgemeester Braun en generaal von
Boehn.

't Was nu niet om Gent zelf te doen, natuur-
lijk. De stad zou open blijven liggen, zoo gauw
als de terugtocht van onze troepen verzekerd
was.

De Belgen en bondgenooten konden maar re-
kenen op gelegenheids verdedigingswerken. want
wallen of forten bezit Oost-Vlaanderens hoofd-
stad niet.

Het Belgisch garnizoen onder generaal Cloo-
ten bestond uit acht eskaders kavalerie, de 4^e
brigade van generaal Scheere, een brigade vrij-
willigers, een eskadron gendarmen. Dan waren
aangekomen twee regimenten Fransche fusiliers,
mannen van admiraal Ronarc'h en de 7^e Engel-
sche divisie van generaal Cappers. De Belgen had-
den aan den Oostkant van Gent loopgraven ge-
dolden.

Men voorzag een hevig gevecht. Generaal
Pau, die de schikkingen nam en admiraal Ro-
narc'h, die ze uitvoeren zou, maakten zich daar-
over geen illusies.

« Groet deze heeren », zei de generaal tot zijn
staf, op de vloot-officieren wijzend. « Gij zult
hen niet meer terugzien. »

Zijn deze woorden niet ten volle bij Gent be-
waarheid, een week later te Diksmuide, waar wij
de fusiliers nog zullen ontmoeten, werden ze maar
al te vreeselijke werkelijkheid.

Zeven treinen hadden de Franschen aange-
bracht. De gansche bevolking van Gent juichte
de bondgenooten toe. De troepen logeerden
eenige uren in de kazerne Leopold, de Cirk, en
den Vlaamschen Schouwburg.

Een zeventienjarige fusilier van Plougastel
Daoulas in Bretagne schreef naar huis :

« Den dag dat wij te Gent aankwamen, werden
we bijna in triomf door de Belgen rondgedragen.
Het zijn brave lieden met een goed hart en zeer
mild. Zij deelden onder ons sokken, halsdoeken,
onderbroeken, brood, konfituur en sigaren uit. »

Een ander schreef :

« Wij zijn hier te Gent aangekomen na 24 uur
trein in een beestenwagen, bevroren, dooreenge-
schud, dwaas. Maar welk een geestdriftige ont-
vangst ! Ik ben in de Cirk gelogeerd en na een
goede waschpartij, geschoren en flink afgebor-
steld te zijn, na een glas bier en een sigaar, zijn
al de ongemakken van de reis vergeten en met
vreugde roepen we « Vive la Belgique », bij al
de toejuichingen, waarvan wij het voorwerp zijn
en ik geloof dat allen roepen en schreeuwen.
Gent is zeer zindelijk en schoon. Men spreekt er
Fransch en Vlaamsch. Alles gaat goed en 't zal
nog beter gaan. »

Maar toen waren die jonge Franschen nog niet
in het vuur geweest. De meesten hadden slechts
een onvoldoende opleiding ontvangen.

Ook de afgevaardigde Georges Le Bail schrijft
in zijn boek « La Brigade de Jean Le Gouin » :

« De ontvangst der mariniers te Gent zal voor
hen onvergetelijk blijven. De bevolking geeft
hun overvloedig van alles. Tijdens den marsch
door de stad, vormen inwoners de haag, ontbloo-

ten het hoofd en roepen « Vive la France ! » ter
wijl de Marseillaise weergalmt. »

« Welke brave lieden ! 't Is niet te gelooven
hoe gaarne wij hier gezien worden. Ik zal een
blijde herinnering aan dit land bewaren », meld-
de de jonge L. van Quimper naar huis.

Den 9^{en} Oktober klonken reeds om half-vijf
signalen.

Onze vrijwilligers brachten dien nacht in de
loopgraven door. Achter hen lag de stad, het
oude, schoone Gent der Artevelden. Wie de ge-
schiedenis kende, moest op dien stond aan Be-
verhoutsveld, Roosebeke, Gaver denken. De
vaderen hadden toen alles voor de vrijheid geof-
ferd. Tragische tijden toen. Men bezweek voor
de overmacht. En nu ?

O, vluchtelingen van Antwerpen vertelden ook
slecht nieuws. De veste gevallen, het leger op
den terugtocht, de bevolking naar den vreemde !

En de vijand, de machtige vijand, met zijn
monstersgeschut, naderde !

Zou dan weer recht voor geweld bezwijken ?
Maar dan rees vertrouwen.

Als slierten van het gejuich, dat in de stad de
Franschen begroette, waren tot hier gewaaid.
Daar was hulp, daar waren de Bondgenooten,
op wie men zoo lang, zoo vurig gehoopt had.
En Engelschen naderden ook.

Misschien keerde, nu de nood zoo hoog was
en gansch België schier onder den voet geloo-
pen werd, het lot.

En de morgen lichte ! Daar kwamen de Fran-
schen naar den Zuid- en Oostkant.

De jongens van Bretagne, La Rochelle en Ar-
cachon zagen het voor hen vreemde, teere, zoo
schoone landschap, dit rijk der bloemen.

« Wij stappen langs prachtige begonia-velden,
waarop wij misschien gaan sterven », teekende
de fusilier R... in zijn notaboekje aan.

« Sterven tusschen de bloemen, als jonge
meisjes, vreemd avontuur voor mariniers, zoo-
als men zich deze gewoonlijk voorstelt, met door
de zee verweerd gelaat ! Maar toch, hoe weini-
gen beantwoorden aan dat beeld. De meesten
dezer rekruten hebben heldere oogen in een ge-
laet, dat nog niet bruin is. 't Zijn knapen, kin-
deren schier. »

Admiraal Ronarc'h inspekteerde het terrein en
onderhandelde met zijn luitenanten: een deel van
het tweede regiment (kommandant Varney) ging
zich opstellen, tusschen Gontrade en Quatrecht,
en liet een bataljon in reserve ten Noorden van
Melle. Een detachement van het eerste regiment
(kommandant Delaye) marcheerde naar stelling-
en bij Heusden, met een bataljon te Destelber-
gen. Ronarc'h hield twee bataljons en de mitrail-
leurs-kompagnie zelf onder de hand, om hen
daar heen te sturen, waar ze het meest noodig
zouden blijken te zijn.

De konvooien, uitgenomen de ambulancies,
bleven achterwaarts, nabij de stad. 't Was een
voorzorg in geval van snellen terugtocht, doch
waartoe de admiraal niet licht besluiten zou,
vóór zijn taak, de Duitschers eenigen tijd op te
houden, afgehoopen zou zijn.

Onze Belgen bezetten Lemberge en Schelde-
rode. Onze batterijen waren te Lindenhoek, een

gehucht van Melle, opgesteld en bestookten de wegen. Onze wielrijders deden verkenningen. Zij signaleerden vijandelijke benden te Quatrecht en te Loochristy; de eerste groep kwam uit Aalst, de andere uit Lokeren.

Het gros van het Duitsche leger bleef te Antwerpen, en generaal von Beseler beging daar een fout, waarvoor hij later zwaar beoordeeld zou worden.

't Was voor ons een groot geluk.

Generaal von Beseler hield liever zijn intocht in de ledige stad en liet zijn duizenden mannen defileeren langs gesloten huizen en door verlaten straten.

't Was of zijn tambours in een uitgestrekt kerkhof roffelden, en de klanken der pijpers hadden een luguber geluid.

Welk een uitkomst voor de verdedigers van Gent, dat de generaal, die nu in de bladen der Heimat de « vestingbedwinger » werd genoemd, niet met zijn volle macht de toch maar luttel troepen op 't lijf viel!

De Duitschers uit Aalst kwamen rond den middag, bij Quatrecht, met de Franschen van het tweede regiment in botsing. Zij stormden aan, maar een geweldig salvo brak al dadelijk hun élan.

« Ze vielen als kegels », schreef een fusilier.

Maar de vijand volgde zijn gewone taktiek; hij week, doch keerde met een grootere macht terug, en kommandant Varney achtte het geraadzaam zijn reserve uit Melle te roepen.

De Franschen weerden zich als duivels. De tegenpartij stelde op 800 meter van hun loopgraven een kanon op, dat reeds na zijn vierde schot alle bedieningsmanschappen en paarden verloor.

De aanval duurde tot zes uur. Er waren weinige verliezen, toen de avond viel.

Blijkbaar aarzelden de Duitschers, niet wetend welk een macht ze tegenover zich hadden.

De vijand versterkte zich op zijn terrein, groef zich in, nestelde zich op hoeven en achter hagen, en rekende op nieuwe hulp.

Kommandant Varney was echter op zijn hoede. Streng verbood hij aan zijn mannen hun plaats te verlaten. Eten zou men wel, wanneer men kon. Trouwens, er was niets.

« Pas tegen middernacht », schreef de fusilier R..., « kon ik mij wat brood verschaffen. Ik bood een stuk aan mijn kommandant aan, die het gaarne aannam. Het weer was koud en vochtig, en daarbij de nacht zeer donker. Alleen bij Quatrecht hing een gloed; de vijand had er, bij wijze van fakkels, twee hoeven in brand gestoken. »

Varney had wijs gehandeld op zijn hoede te zijn. Om 9 uur, dien avond, barstten lichtgraven bij de loopgraven uiteen. De vijand had versterking gekregen. Bij het schijnsel, zag men de Duitschers als ratten langs hagen en huizen loopen. Men schoot in den hoop en zag er velen vallen, maar anderen namen hun plaats in. De tegenstander was immers roekeloos met zijn menschenmateriaal, hij ontzag geen levens.

En hij naderde meer en meer.

De kommandant wilde zijn kleine schare niet

nutteloos aan den aanval van een overmacht blootstellen, en beval Gontrode te ontruimen en zich achter den spoorwegdijk op Melle terug te trekken. Bij deze beweging verloor men eenige mannen.

De nieuwe positie was uitmuntend. De vijand naderde nog, maar eensklaps openden de Franschen een hevig vuur op hen. Dan voerden de fusiliers een charge uit en sloegen de Duitschers een heel eind terug.

Zoo werd het vier uur in den morgen. Een patroelje ontdekte dat Gontrode en Quatrecht ontruimd waren. Zoo verschrikt was de vijand voor het staal, dat hij zelfs zijn gewonden achtergelaten had.

Een honderdtal lijken lagen vóór de linie.

Gent had dien nacht liggen daveren. Maar nieuw vertrouwen werd er gewekt door de aankomst der Britten, die even geestdriftig onthaald werden. De bewoners bewonderden de vlugge, wel uitgeruste soldaten, die met veerkrachtigen stap voort marcheerden, al zingend het bekende lied: « It 's a long way to Tipperary ».

Ook de Franschen begroetten met gejuich hun wapenbroeders.

« Jean Gouin kon het dadelijk best met John Bull vinden, vooral als het gold samen den Mof op zijn snuit te slaan », schreef een oude marine-dokter.

De zevende Britsche divisie was te Zeebrugge geland. Dat verwekte daar de grootste belangstelling. Van alle zijden kwamen bewoners en vluchtelingen samengeloopen. Gendarmen hielden hen echter op vrij verren afstand, want men begreep wel, dat er vijandelijke bespieders onder de menschen waren. En dat is later genoeg uitgelekt.

Tusschen de duizenden zwervers liepen de spionnen vrij veilig, en ze maakten er ruim gebruik van.

Later las ik in een Duitsch werkje, hoe de schrijver er van vertelde, dat hij in die dagen kalm van Sluis naar Brugge wandelde en hier den aftocht der soldaten afkeek.

De zevende Britsche divisie stond onder het bevel van generaal Cappers, die nu de Fransche brigade onder zijn kommando kreeg.

De afdeeling van kommandant Varney werd door twee bataljons der Engelschen en door de Belgische troepen versterkt; zij kregen bevel, hun stellingen te houden.

Tegen den middag deed de vijand echter zulk een hardnekkigen aanval, dat men weer tot achter den spoorwegdijk wijken moest. En opnieuw had een offensief plaats, een mitrailleuse-beschieting, gevolgd door een charge der Franschen, zoodat de tegenstander als gisteren afdeinzen moest.

De nacht bleef verder rustig. 's Morgens werden de troepen afgelost. 't Was nu Zondag. En nog was het stil. Veel mannen gingen ter kerke.

« Ik woonde de mis bij in een kleine, lieve kerk », schreef de zeeman F..., van l'Ile de Sein. « De dag ging goed voorbij. 's Avonds, na het avondmaal, gingen we slapen. Pas lagen we in het stroo, of 't was:

De Scheldekade met het museum « Het Steen », na den aftocht van het Belgische leger.

« Ieder overeind ! »

Het bevel tot den terugtocht was gegeven. De vijand had zulke versterkingen ontvangen, dat men met 6.000 Verbondenen tegen 45.000 Duitschers stond. Zulk een strijd kon men niet aanhouden. Bovendien was langer verzet nutteloos. De aftocht van ons leger was verzekerd.

Om 5 uur in den namiddag vertrok onze vierde brigade. Twee uur later volgden de Franschen. Dan, om 9 uur, onder het vuur der Duitschers, de Engelschen.

Men mocht bovendien den vijand geen voorwendsel verschaffen om Gent te bombardeeren, dat immers niet verdedigd zou worden. Het Belgische leger had 48 uur voorsprong. De Franschen hadden 9 dooden, 39 gewonden en een vermiste.

De Duitschers verloren aan gewonden en dooden 200 man en 50 gevangenen. Onder de gevallen der vlootbrigade bevond zich de scheepsluitenant Le Douget, die met zijn compagnie in de loopgraaf meervuurde tot bij het wijken achter den spoorwegdam een kogel hem doodelijk in het hoofd trof.

De Duitschers waren aarzelend geweest, want ze vreesden een hinderlaag en daardoor verloren ze veel tijd. En toch hadden ze in een onstuimige beweging als een wilde vloed de zwakke afdelingen mee kunnen sleuren.

De Franschen hadden bevel twee dagen stand te houden ; ze bleven 62 uur.

Ook die terugtocht was nog moeilijk. Men moest zich van den vijand los maken en werd door dezen van alle zijden bespied. Generaal Cappers gelastte een nachtelijken marsch naar Aalter. Eerst vertrokken de konvooien, dan de troepen in de volgorde, welke we aanduiden.

« 't Was een droevige tocht door Gent. En toch werden we weer toegejuicht, schreef een fusilier, temeer toen eenigen onzer Duitsche helmen toonden. »

Maar een ander getuigt ook en dat was zeer begrijpelijk :

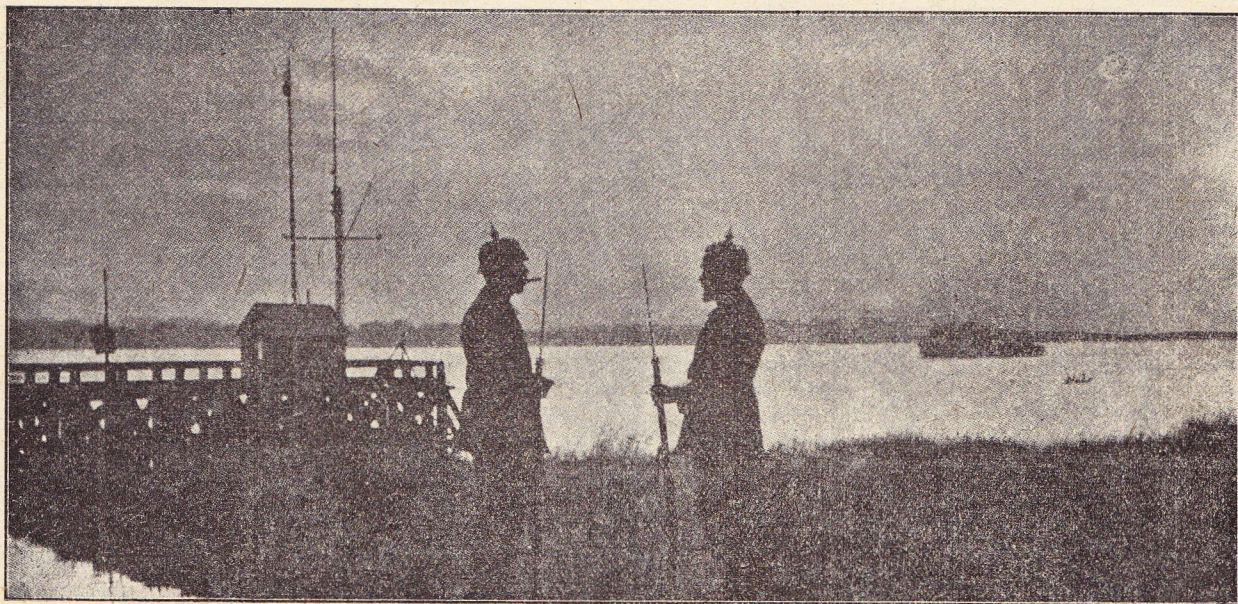
« Angstige burgers stellen allerlei vragen, als « Waarheen gaat ge? Is het een terugtocht? » En wij hadden order te vertellen, dat we in rust kwamen en afgelost waren. 't Was pijnlijk na die leugens te hooren roepen « Vive la France ! » Matrozen kregen tranen in de oogen en voelden woede in 't hart — en dachten : « Morgen zult ge dat niet meer kunnen roepen, de Duitschers zullen het u verbieden. »

De Engelsche divisie dekte den aftocht, die nu volvoerd werd langs Drongen, Meerendree, Hansbeke, Bellem, Aalter.

De officieren weigerden in de auto's te stappen om naast de vermoeide mannen te gaan en hun moed in te spreken.

Maanlicht lag over Vlaanderen. Men legde 31 kilometer af en toen de dag daagde, had men Aalter bereikt.

De dooden waren eerbiedig te Melle begraven

De eerste Duitschers op wacht aan de Schelde.

door den aalmoezenier van het 2e regiment, abbé Le Helloco.

Den volgenden dag trok men naar Thielt.

Zoo waren er meer troepen op de wegen van Vlaanderen, nog duizenden afgematten, wien de vermoeidheid over de leden hing.

De vijand zou volgen. Maar reeds zwierven verkenners rond, als geheimzinnige gestalten... de uhlanen...

Waar doken ze al niet op? Ze waren daar in het Westland de voorboden van het drama.

Met die uhlanen gebeurden toch ook wel vermakelijke tooneelen. Dicht bij Ruiselede miste een boer nu een kip, dan een konijn en aan het zwart plekje op den grond met asch, aan pluimen en bloed, zag hij, dat de dief zijn buit ter plaatse gebraden had. Ook was er aan een perenboom geschud, want elken ochtend lagen er vruchten rond den stam.

De landman besloot zekeren nacht te waken. Voortdurend bestolen worden, was niet langer te verdragen en gaf zulk een onbehagelijk gevoel. Hij zag beweging aan een stroomijt; een man kroop er uit, schudde aan den boom en ging naar liet hok. De boer herkende de gestalte van een soldaat. « Een Duitscher, een ulhaan voorzeker », bedacht hij met schrik en hij wachtte wel zich te roeren. Den volgenden ging de landman de gendarmen verwittigen.

« Een uhlaan! » zeiden deze verbaasd, en ze moesten eerst lachen om het verhaal.

Er was zooveel uhlanenvrees onder de menschen.

Maar toch, eenige dagen geleden waren er geweest en men had ze gevangen genomen. Er was er een zwaar gewond geworden en toen hadden de goedige dorpsmensen nog medelijden met hem getoond.

Wie weet dus of niet een der kerels zich uit de voeten had kunnen maken en zich nu verstopte. De gendarmen gingen mee. Stil slopen ze naar

de stroomijt en omsingelden die. Ze spraken nog geen woord, hielden de wapens gereed en eensklaps riep de overste: « Kom er uit, geef u over! » Een oogenblik bewoog er zich niets. De gendarm herhaalde zijn bevel, en ja, hoor, daar ruttelde het stroo en zag men een hoofd te voorschijn komen, een bleek gelaat met van angst laaiende oogen, een grijze uniform dan, vol stroopijltjes.

« Kamarad! » klonk het smeekend.

De uhlaan verzette zich niet. Hij had inderdaad tot de bende behoord, maar was kunnen vluchten en geen uitweg meer ziende, had hij zich hier verborgen, in afwachting dat het leger volgen zou, want dat het komen ging, daaraan twijfelde hij niet. De Duitscher werd nu gevangen genomen en de historie natuurlijk druk besproken.

O, een boekdeel zou men vullen met al die uhlanen geschiedenissen in Vlaanderen. En de stoutmoedige verkenners zwierven in die eerste Oktoberdagen zelfs tot nabij Duinkerke. De maire Terquem, vernam dat er een groep op een hoeve tusschen de stad en Cassel gelegerd was. Hij zelf was gemilitariseerd en diende zijn land als kapitein. Met anderen ging hij in een auto met mitrailleur op jacht naar de kerels, doch ze waren al weer verder gestoven. En soms was het moeilijk inlichtingen te verkrijgen, want de vrees voor wraak hield menigen mond gesloten.

Uhlanen vertoonden zich te Roeselare, waar ze op de markt stil hielden, een kleine groep in een stad van 25.000 zielen. En honderden menschen liepen uit om hen te zien. De Duitschers lagen schuw met het hoofd langs den kop van hun paard, den vinger aan het wapen, maar de burgemeester, begrijpend welke vreeselijke gevolgen een vijandelijke daad kon hebben, bedaarde eenige onstuimige mannen die tusschen de menigte stonden.

Uhlanen reden door Iseghem, trokken door de binnenwegen langs Moorslede. Een burger, die per fiets van de Iepersche markt kwam, moest af-

stappen en voor de bende gaan, anderen werden bij hem gevoegd. De Duitschers hadden wegwijzers noodig, want zij wilden vooral de dorpen vermijden waar een brigade gendarmen lag. Te Bixschoote namen ze den meester, den heer A. Deprez mee. Deze moest zijn rijwiel halen. Hij beweerde er geen te bezitten « Jawohl » zeiden de soldaten en ze wezen naar het kenteeken op de deur, dat de onderwijzer konsuul van de Toering-Club was. Als men genoeg burgers van een nieuwe gemeente had, liet men die van een vorige weer gaan. 's Avonds logeerde deze groep op een hoeve. De boer en zijn gezin werden in een kamer opgesloten, de uhlanen haalden stroo en spreidden het op den vloer, de burgers moesten in hun midden overnachten. Den volgende morgen trokken zij verder op en lieten hun gevangenen vrij.

Treffend is de beschrijving, die Cesar Gezelle over de uhlanen geeft. Wij halen hier een gedeelte aan: (1)

« Overal waar de uhlanen heentrekken, vliegt de tijding van hun aantocht als een schrikmare uren ver voorop en slaat geheele streken lam van onrust, waar ze voorbij getogen zijn, staan de mannen uit, knarsetandend van ingehouden woede, maar radeloos van ontzag, en de vrouwen met bleeke wezens, in het deurgat, met de kinders bachten zich en binnen; en allen staren den hoogen steenweg op, met de vrees, dat ze terugkomen.

Zeker is het dat die roekeloze verkenners, die bij groepjes van vijf, zes man, zich wagen twintig, dertig uren ver langs wegen en straten, dorp in en dorp uit, door woud, en wei- en bouwland geen zachte lammeren zijn. Schuw zijn ze soms als de gemsen, soms stout als de wolven, en bij het eerste gerucht, dat hun verdacht schijnt, schieten ze op, vatten hun ros, hun lans en hun roe. Schuifelt de hoofdman, zoo verdwijnen ze als gipten achter heesters en hoogten, vluchten en laten schieten op hen, zonder vast om te zien: schuifelt hij niet, 't is dat er tijd toe ontbreekt, en elk zijn vel moet zoeken te redden, of tegen hoogen prijs verkoopen.

Op een avond lien de Meenensche kalsiide buitē Ieperen zwart van gaande en keerende volk. Op 't Hooge, het heerengoed der de Vincks, lagen gesneuvelde uhlanen en doode uhlanenpeerden.

't Was een zieke zomerdag, de wind dreef over 't geluchte diephangende waterwolken en af en toe gispte zware regen wasschend over de kalsijstenen. De bosschen op 't Hooge zaten weggedoekt in grijze mistigheid, somber en geheim, dien avond, als hing er de onrust en vrangheid van de beroerde tijden over opeengepakt.

Daar in die bosschen hadden zich de uhlanen verscholen, daar had men ze beiaagd en beschooten, daar had men ze, doodelijk gekwetst, zien binnenhinken bachten de boomen, daar had men ze uitgehaald, stervend, en hun doode peerden lagen, langs den steenweg vier, en op de stukken drie.

Er was dien dag beevaart van Ieperen naar O.L.V. van Dadizeele. Het gevaar van de zwerende uhlanen had het getal van de gewone bidstoeten merkkelijk doen smelten, maar toch waren er bij honderden Ieperlingen dien morgen ter beevaart opgetrokken.

Daar vernamen ze 't nieuws van de uhlanen, die nestelden in de bosschen op 't Hooge en al die goede lieden schrokken er bij, als ze dachten, dat zij zoo dichtbij dien vijand door diezelfde bosschen al biddend hierheen gekomen waren en nu durfden ze niet meer terugkeeren; er was dus vrees en onrust aan beide kanten.

Doch het nieuws dat ze geheel verslagen waren, vloog als de wind naar Dadizeele. De bedevaarders bestormden den tram, die naar Ieper terugreed, en vulden hem tot aan zijn knop. Alwie geen plaats kon veroveren, stapte in volle haast drie uren wegs af; al dat volk gaande naar Ieper en al dat volk komende van Ieper, kruiste op het Hooge en bleef er haperen bij die doode peerden.

Een groep stille menschen stond voor de deur van de bosch-school. Een motorwagen hield stand voor de deur, de chauffeur wist aan de omstaanders niets te vermonden, tenzij dat hij twee chirurgijns van Ieper hier heen gevoerd had, met een bruin kistje, voorzeker operatie-getuig.

Buiten stonden de lieden en gaapten op de deur, die weigerlijk gesloten bleef: binnen lag een stervende uhlaan, dien men eerst omvergekoogeld had en wien men nu zocht het leven te redden of den dood te verzoeten.

De roode-kruisvlag hing aan een nieuwe panelat uit het dakvenster en binnen stoorde de honsnitaallucht.

Terwijl de dokter ernstig voortwerkte, stonden twee, drie Zillebeeksche kloosterzusters gereed om te helpen, met hun oogen vol tranen en een aangezicht verwrongen door deernis. De baron en de barones, op wier goed de schermutseling plaats had gehad en een priester uit 't gebuurte, dien men haastig had zenden halen, stonden om het bed en zwegen; alles was doodstil. Op een leunstoel, met kussens en dekens en lakens, voorzien als een bed lag de gekwetste met een kogel in den rug en een onder de kin, die in zijn keel was gedrongen: zijn oogen keken star voor hem uit en op zijn bleeke voorhoofd perelde blinkend zweet.

Hij had het onmogelijke beproefd, geheel België te dweerschen en hier in de Zillebeeksche bosschen hadden hij en zijn kameraden den dood gezocht.

Zijn peerd was weg en zijn wapens, al zijne makkers en de luitenant waren verdwenen; zijn lans stond daar tegen den witten muur en zijn mantel en bovenkleeren lagen op een stoel, met bruin-roode vlekken er op, hier lag hij gansch alleen, met zijn soldatenhemd open, diep op de borst, en nonnen bij hem, en vreemde menschen, die hem medelijdend beschouwden en een dokter, die werkte aan zijn keel.

« Katholisch? » vroeg hem de bijstaande priester.

Hij antwoordde niet, maar wees met zijn hand naar kleeren op den stoel. De zuster haalde zijn

1) « De Dood van Ieper. »

vest bij, en hij wees den binnenzak. Een klein boekje werd uitgehaald, vuil en besmeurd met gebeden en hymnen voor den krijg.

« Katholisch? » vroeg de priester weer en hij legde zijn oor tegen den mond van den gekwetsten soldaat.

Deze keerde verveeld zijn oogen af en fluisterde, dat het nauw hoorbaar was. « Evangelisch ». De priester richtte zich op, besluiteloos en stapte achteruit, de zusters baden luidop, terwijl hun tranen rolden, op hunnen rozekrans.

Hij zag dit alles aan met groote, verwonderde oogen. De dokter, al zoekend om den kogel in zijn gescheurde keel, deed hem verschrikkelijk lijden, dat was te zien aan de vlam in zijn oogen, aan zijn lippen, die peerschblauw gezwollen heeten adem doorlieten. Maar geen spier aan zijn wezen vertrok, geen het minste teeken van lijden over zijn marmerbleek gelaat.

De kogel wipte als een roode klonter de wonde uit en viel in het bord, dat de zuster hield.

« Zu trinken ! » zuchtte de uhlaan en men liet twee, drie leken vocht over zijn lippen loopen.

's Anderendaags was hij gedolven op een paar stappen van een makker. »

Treffend lezen we hier van dien geheimzinnigen angst welke om Vlaanderen hing. Weldra zou datzelfde Hooge vreeselijker tooneelen beleven.

Maar die uhlanen waren de voorboden. En hun schimmen schenen om de aftrekkende legers te grijnzen, om al die vermoeide, uitgeputte soldaten, welke we langs de eindeloze wegen zagen dompelen.

O, die aftocht door het somber gewest, met de eeuwige bedreiging van den vijand.

II.

Het plan der Duitschers. — Naar den IJzer. — De regeering naar Le Havre. — De verdere aftocht. — Gevecht bij Moershoofde. — De vijand in Vlaanderen. — De proklamatie van den Koning.

Om goed de volgende gebeurtenissen te begrijpen, moeten we eens even een blik op het front werpen. De machtige legers van beide strijdende partijen lagen tegen 't einde van September tegenover elkander in Frankrijk. Van den Elzas tot bij Amiens strekte het front zich uit. Van hier tot de zee was een wijde bres. Daar waren wel Duitsche patroeljes geweest, maar bezet was die strook niet.

Welk plan koesterden de Duitschers nu, na hun mislukten tocht naar Parijs? Ze wilden met een groote macht door die bres dringen, den linkervleugel der bondgenooten omsingelen en de kanaalhavens bezetten. Daarvoor moesten ze eerst meester zijn in geheel België.

Antwerpen werd dus belegerd en genomen. En nu die grootsche operatie. De bondgenooten begrepen het plan. Zij moesten dus die bres stop-

pen. Ze breidden hun front uit, de vijand verlengde het zijne. 't Was als een wedloop naar de zee, van Amiens naar Arras, van Arras naar Rijsel, van Rijsel naar de Leie. Wie zou het winnen? Daar dreigde voor ons een nieuw gevaar. De Duitsche troepen van Antwerpen rukten door Vlaanderen, dreigden langs Duinkerke binnen te sluipen. En de bondgenooten konden het Noordelijk gat nog niet stoppen.

Wie moest het dan doen?

Daar naderden de aftrekkende Belgen. Ze waren, zooals we het beschreven, uitgeput, afgemat, moegestreden, hadden gebrek aan munitie, aan levensmiddelen.

Toch smeekte men hun nogmaals stand te houden.

Aan 't kanaal Gent-Terneuzen kon het niet, aan de Schipdonkvaart en de Leie evenmin. Dan aan den IJzer.

Acht en veertig uren ! smeekte het Fransch opbevel. Dan zijn wij er ook en de bres is gesloten.

Ziedaar dus de taak, die men van het Belgisch leger eischte. En o wonder, het stand houden werd bestendigd, en de IJzer een barreel, die voor goed den weg naar Frankrijk afsloot. Maar na welke zware verliezen, na hoeveel opoffering en lijden.

Dit is wat wij nu zullen beschrijven. Deze korte uiteenzetting toont den lezer, waarom er aan den IJzer gestreden moest worden, al hoopte ons leger tje op rust in Frankrijk.

Gaan we nu nog de gebeurtenissen van voor de opstelling aan den IJzer na. Onze regeering moest de verdere zaken regelen. Waar was zij?

De Belgische regeering had zich in de eerste Oktoberdagen te Oostende gevestigd. De Fransche regeering noodigde haar uit zich te Le Havre te vestigen.

Den 12ⁿ Oktober 's avonds lekte het nieuws van het vertrek te Oostende uit en 't werd toen een stormloop der menigte vluchtelingen naar de haven, om toch maar een plaatsje op een der booten te bemachtigen. Duizenden brachten te midden van hun pakken den nacht onder den blooten hemel door.

Den 13ⁿ 's morgens scheepten de ministers zich in op de mailboot « Pieter de Koninck » en de ambtenaren op de « Stad Antwerpen. »

De opeengehoopte menschen zagen met harteer die beide schepen vertrekken en deden wat later een echten aanval op de « Marie-Henriette », die voor het publiek gereed lag. De schrik werd schier een paniek, toen daar nog een Taube verscheen en als een roofvogel boven de mailboot hing. Vrouwen gilden, kinderen schreiden en duizenden angstige blikken werden naar boven gericht. De Deutsche vlieger liet een bom vallen, die gelukkig in 't water terecht kwam en geen schade aanrichtte.

De « Marie-Henriette » voer ook heen, meer dan overladen. Andere vaartuigen, sleepbooten, sloepen stoomden eveneens heen, maar op de kade scheen de menigte niet te verminderen. Vluchtelingen klampten zich aan trammen, vullen wagens en karren of stapten in een eindelo-

De badkabiënen te Oostende in toevluchtsoorden
herschappen.

ze stoet heen, 't zij Westwaarts naar Frankrijk of Oostwaarts naar Nederland.

De « Pieter de Koninck » en de « Stad Antwerpen » hadden 's morgens om zeven uur 't anker gelicht. De Koning en Koningin waren niet aan boord, zij volgden het leger naar Nieuwpoort en De Panne. Minister de Broqueville, die aan het hoofd van het departement van oorlog stond, begaf zich naar Duinkerke om van daar den weerstand verder te organiseren.

's Avonds om 6 uur meerden de schepen met de ministers en regeeringsambtenaren te Le Havre en werden daar verwelkomd door het stadsbestuur.

's Anderendaags vestigde de regeering zich te Sainte-Adresse. De bureelen van het ministerie van oorlog werden in de villa Louis XVI geïnstalleerd. Daar moest onmiddellijk gewerkt worden. De andere departementen richtten zich in het paleis Dufagel, place Frédéric Sauvage in.

De Fransche regeering had eerst aan Abbeville gedacht, maar dit lag te dicht bij het front. Engeland bood het eiland Jersey aan, nabij de Fransche kust, maar storm en onderzeeërs hadden de betrekkingen onzer regeeringspersonen met de kust bemoeilijkt.

Sainte-Adresse! de naam van deze heilige staat niet in den kalender. Ziehier hoe hij volgens de legende ontstond.

Zekeren dag was voor de kust een visschersloep in grooten nood. Een matroos, die het doodsgevaar vreesde, wierp zich op de knieën en smeekte om behoud tot Onze Lieve Vrouw der golven, wier kapelleke ginds op den top van een rots stond.

« Sta toch op! » riep de kapitein hem toe. « Werk met ons en roep lijk wij Sainte-Adresse (van adresse-behendingheid) aan. »

Met de uiterste krachtsinspanning geraakten ze veilig in de baai. Hun « adresse » had hen gered. En zoo noemde men dit vooruitstekende punt « Sainte-Adresse. »

De gezanten der geallieerde en onzijdige mogendheden volgden onze regeering, met uitzondering van de heeren Brand-Withlock, gezant der Vereenigde staten, Van Vollenhoven, zaakgelastigde van Nederland en Villalobar, gezant van Spanje, die zich te Brussel zoo verdienstelijk hebben gemaakt voor de bevolking van het bezette land.

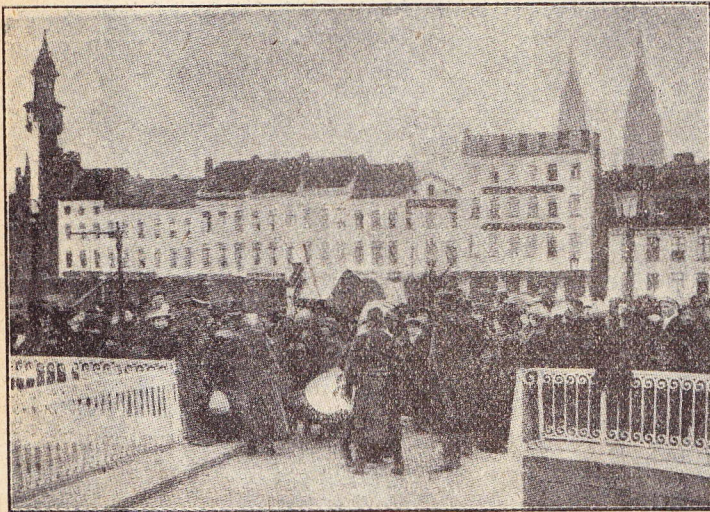
Voor Holland bevond zich echter te Sainte-Adresse, Jonkheer de Weerde. Verder zag men er de heeren Klobukowski voor Frankrijk, Francis Hyde Villiers voor Groot-Bretagne, prins Koudacheff voor Rusland, Jamanaka voor Japan enz.

De heer Dubosc stelde de prachtige villa « La Roseraie » ter beschikking van ons koninklijk paar, maar we zullen zien, hoe de Koning en Koningin bij het leger bleven, op eigen, Belgischen grond. Generaal Jungbluth vertegenwoordigde echter het hof te Le Havre en woonde er in de Villa Maritime.

De ministers en hun gezin vestigden zich in « l'hostellerie », een groot gebouw, door de Fransche regeering afgestaan. Het was een aangeen verblijf, dat op de zee uitkwam.

Hier dus zou men nu de eerste gebeurtenissen afwachten. Niemand vermoedde dat het verblijf te Sainte-Adresse vier jaar zou duren.

We zeiden reeds dat minister de Broqueville zich naar Duinkerke had begeven. Hij vestigde zich daar op het stadhuis. Belgische gendarmen stonden op schildwacht bij den ingang. Hij gaf zes uur aan tal van officieren, die in auto aangekomen waren, om zich naar Calais te begeven.

Vluchtelingen te Oostende.

Dan zag men onze andere lichten aankomen, vooral vestingtroepen, gemengd tusschen vluchtende burgers, allen uitgehongerd, oververmoeid en geheel ontmoedigd.

Men schepte soldaten op vaartuigen in, de « Clean Head », « Carond », « Trafford », « City of Dunkirk » en andere. Ook de vluchtelingen moesten doortrekken, want Duinkerke was in staat van verdediging gesteld en lag daar nu als een vesting van groot belang.

't Belgisch leger immers was in aftocht, gevolgd door den machtigen vijand. 't Plan was aan den IJzer tegenstand te bieden, doch weinigen hadden hoop in een blijvend verzet en meenden dat Duinkerke op den weg der legers liggen zou. Dan moest men het hardnekkig verdedigen.

Geen overtollige bevolking dus, en vooral geen gelegenheid geven tot spionage.

Men verbood al dadelijk den toegang tot de pier, de haven en de dokken. Gewapende schildwachten bewaakten de toegangen.

Zoo was men dus ook hier in angstige spanning.

Intusschen duurde de kalvarietocht van ons legertje voort. Langs verschillende wegen zakte het naar den IJzer af. Sommige eenheden konden den trein nemen. We zagen hoe de troepen wat tijd wonnen, door de gevechten van Belgische, Fransche en Britsche afdeelingen bij Melle en deze dan ook den aftocht volgden.

Maar reeds zwermden vijanden door Vlaanderen. De ruiterij kreeg bevel hen op te houden. Zij streed aan het kanaal Gent-Terneuzen, en op de Schipdonkvaart en de Leie.

De 1^e kavalerie divisie trok zich vervolgens vechtend terug door Lootenhulle op de rechterflank van het leger; de 2^e ruiterijafdeeling week op Ursel en Brugge.

De kavalerie toonde trouwe plichtsvervulling. 't Waren korte, snel afgebroken gevechten. Een dier episoden willen we even nader verhalen:

De aftocht werd aldus vaak gedekt door een eskadron van het lanskiersregiment uit Luik. De

veertig mannen stonden onder kommando van Victor Nyssens en werden in den omtrek van Eekloo van het veldleger afgesneden. Zij zaten geheel in de vijandelijke linie.

Maar Nyssens was geen man om zich over te geven. Hij verschool zich in de bosschen en op een gegeven oogenblik, toen hij de kans veilig zag en een tram zijn beweging even verbergen kon, renden de veertig koene lanskiers door de lijn. Er werd naar hen geschoten doch geen kogel trof doel. 't Was of een groep schimmen daar voorbij zweefden. De Duitschers stonden zelf verbaasd over zooveel stoutmoedigheid en behendigheid.

Doch de vijanden wemelden door de gansche streek en na nog enkele malen die taktiek aangewend te hebben, zag het eskadron zich ten laatste geheel afgesloten achter de Leopold- en Schipdonkvaarten, tusschen Sint-Laurens, ten Noorden van Maldegem en de grens, op het gehucht Moershoofde.

Nog eenige schreden en de lanskiers waren in Nederland. Maar Nyssens weigerde zulks. De Duitschers wisten niet, hoe groot de macht was en zonden den burgemeester van Sint-Laurens als bemiddelaar. Deze moest aan Nyssens voorstellen zich over te geven.

« Zeg aan den vijand, dat hij met mannen van Luik te doen heeft », antwoordde Nyssens en hij gebood den burgemeester dadelijk heen te gaan.

Dan stelde hij zijn mannen achter den dijk van het tweede kanaal op en sprak hen bemoedigend toe.

Hij vernam dat hij met 40 tegen een macht van 500 stond.

« Toch volhouden, wij nemen het gevecht aan! » riep de aanvoerder.

De kogels floten weldra. Nyssens waagde zich op den dijk om de positie te verkennen. Een kogel trof hem in de dij en de kommandant viel bewusteloos neer.

't Was een hopelooze strijd. De vijanden zwermden in groot getal aan, drongen over de kanalen en dreigden de dapperen te omsingelen.

Al strijdend en den bezwijmenden overste meevoerend, trok het groepje achteruit. De afstand naar Holland was klein en plots eindigde daar de oorlogssloopbaan.

Men bracht Victor Nyssens naar het gasthuis van het Zeeuwsch-Vlaamsch stadje Aardenburg. Zijn eerste woorden, toen hij bij kennis kwam, waren een protest tegen zijn overbrenging naar Nederland.

« Dit is tegen mijn wil gebeurd », zei hij, « en volgens de Haagsche konventie ben ik gerechtigd terug te keeren. »

Nu, in den eersten tijd was daar geen denken aan. De kommandant was zeer ernstig gewond. Hij werd met veel toewijding verzorgd door den Hollandschen legerdokter, Sanders. Menigeen bracht hem vruchten, sigaren en andere versnaperingen om de bewondering voor dien koenen aanvoerder te toonen. Van alle kanten kwamen brieven met gelukwenschingen. Ook de lanskiers ondervonden een hartelijke behandeling.

En inderdaad werd kapitein Nyssens na zijn

genezing vrijgesteld. Hij is nooit als geïnterneerde beschouwd geworden.

Aldus hadden er nog enkele kleine gevechten en schermutselingen plaats tusschen Gent en den IJzer. Maar veel invloed konden zij niet uitoefenen. Hier en daar geraakte een patroelje afgesloten, werd gevangen genomen of slaagde er in langs allerlei binnenwegen naar Westelijk-Zeeuwisch Vlaanderen te sluipen.

De Belgen verdwenen dus en de Duitschers verschenen oogenblikkelijk. De bezetting der steden en dorpen geschiedde vlug. Gent en Brugge zagen op denzelfden dag den intocht van den vijand.

De intrede geschiedde ordelijk. De burgerij hield zich kalm. De dorpen wemelden nu van troepen, waren dan eenige uren weer vrij van soldaten tot nieuwe benden doortrokken. Men gebod emmers water buiten te zetten, stroo en hooi te leveren en ontzet zagen de menschen van Vlaanderen de machtige legers in eindelooze rijen voorbij stappen. En dan maakten ze een vergelijking met de eigen troepen, de afgematte, uitgeputte groepen, zoo verward, zoo ontmoedigd en verschrikt vroegen ze: «Moeten die twee partijen nog strijden?»

Ja, 't zou een zeer ongelijke kamp zijn, als de Belgen en Duitschers nogmaals in botsing kwamen.

De bezetting der gemeenten in Noord-Vlaanderen geschiedde rustig. 'k Was er op vele plaatsen getuige van:

« Ze komen! » klom het.

't Waren gewoonlijk eerst wielrijders of uhlanen.

Beweging van schrik onder de menschen... een neiging om naar binnen te snellen, maar ook om te blijven. Men had zooveel van de Duitschers gehoord, maar dat was al « aan den anderen kant van België », en men zou uren ver geloopt hebben om zoo'n gevangen uhlaan te zien, en zie, nu waren er daar « vrij en frank te peerde », en men wilde toch eens kijken.

En twintigtal uhlanen draafden door West Kapelle. De vaantjes aan de lange lansen wapperden lustig heen en weer. De hoeven kletterden op de ongelijke keien.

De Duitschers keken eens naar de verbaasde dorpelingen en knikten goeden dag. En weg waren ze, de baan naar Brugge op!

Behalve 't paardengetrappel was het doodstil geweest te West-Kapelle, maar nu kwamen dadelijk de tongen los.

't Eerste: « Zie je wel, dat ze niets doen! »

En dan bleek het, dat zij hier bij een boerenbevolking waren.

« Schoone peerden, hé!

De waard uit de herberg, zoowel als de burger, die op dat oogenblik bij hem een glas bier dronk, een vrouw, welke juist op de stoep veegde en nog den bezem in de hand hield, evenals de « buren » die met haar hadden staan babbelen, de voerman, die zijn wagen had ingehouden, allen waren het er over eens en allen waren er door getroffen:

« Schoone peerden, hé! »

En dan over de uhlanen zelf. Ja, Louise van

hoer N... had gelijk: « gildige kerels! » En ferm uitgerust! Schoone soldaten... En een machtig leger... 't Was nu toch ook al tot West-Kapelle geraakt en Knokke, dus tot de zee...

« Zoo, ze zijn in geheel België meester dan... We zijn al Duitsch », besloot een vrouw.

Maar anderen kwamen daartegen op.

« 't Is te zien », klom het, « hoe de groote slag afloopt. België vecht niet alleen, 't doet met Frankrijk en Engeland mee... En winnen deze, dan winnen wij ook en zijn weer vrij... »

De groote slag! Men verwachtte dien, men wist niet waar, niemand sprak nog over den IJzer. De Duitschers zelf meenden dat het een gemakkelijke achtervolging blijven zou tot in Frankrijk.

Dikwijls waren die eerste soldaten vriendelijk en vertrouwelijk. Zoo zag ik het op een dorp bij Eekloo.

't Garnizoen bestaat hoofdzakelijk uit mannen van den landstorm, vaders, grootvaders, misschien ook, met peper en zout over den baard al, soldaten in niet meer frissche, grijze uniformen, soldaten, waarvan velen iets weemoedigs over 't wezen hebben.

« Ik zou ook willen, dat het geen oorlog was. Ik zou ook liever bij vrouw en kinderen zijn », verzekerde een. En een ander trok zijn trouwring van den vinger, legde die op de linkerhand en sprak toen:

« Kijk, 't binnenste van dien ring is Duitschland; daaromheen liggen Engelschen, Franschen, Russen, Belgen. Wij moeten allen kaput. Wij vinden hier ons graf. »

Maar er waren ook militaristen onder, die droomden van veroveringsplannen. Een die luid gezongen had: « Glorie, glorie, Deutschland ist zu klein, es musz ein bischen gröszer sein ». deklameerde daarop: « Hier is nu alles Duitsch. De kinderen zullen voortaan niet meer rooken en de mannen niet meer zoo drinken! » Waarop een burger aanmerkte, dat de Duitschers toch ook veel drinken, wat ze hier niet verborgen, « Ja, nun! » klom het. « Wir sind in den Krieg. »

Sommige burgers staken hun gedachten niet onder stoelen of banken. Een mijner kennissen had gastvrij officieren ontvangen. Hij weigerde echter de vertrekken van zijn afwezige vrouw te openen. Toen hij uit was, waren zijn gasten in den wijnkelder gedrongen en hadden den sleutel gehouden. Flink zei de heer des huizes toen, dat hij zulk een schending der gastvrijheid niet had verwacht; men gaf hem den sleutel terug.

Een ander mijner vrienden kreeg 't bezoek van vijf soldaten, die ruw op de deur klopten en vijf bedden eischten. « Vijf bedden », antwoordde de burger. « Zijt ge niet wijs, om te meenen, dat ik vijf bedden op overschot heb? » De Duitschers begonnen allen tegelijk te schreeuwen en te roepen, maar een officier trad nader en vroeg op kalmeerenden toon: « Was ist das? » Mijn vriend verklaarde 't gebeurde, en de overste joeg zijn mannen met scheldwoorden weg.

Waar niet gestreden werd, gebeurden geen geweldige tooneelen. Dieper in Vlaanderen, bij

Roeselare en Diksmuide zou 't anders zijn en ook uit de burgerij angstgeschrei klinken.

Toch had ook op een der Noordelijke dorpen een tragisch voorval plaats. De pastoor van G... was gevlucht. Een vriend, schepene, zou wel een beetje op de pastorijs letten, hij zelf wilde niet vertrekken. Hij geloofde aan geen misdaden. Soldaten kwamen binnen en drongen ook in de pastorijs, waar mijnheer de schepene was.

« Schnaps ! » riepen ze.

De dorpeling dacht er natuurlijk niet aan te weigeren en in volgoede trouw haalde hij een flesch uit een kas, meenend, dat het brandewijn was.

De flesch bevatte vitriool. De eerste soldaat zette ze aan den mond, uitte een woesten schreeuw en riep : « Vergif ! »

Dadelijk vielen de militairen op den onschuldigen man en doorstaken hem, met de bajonet. Dan verdwenen ze, dreigend het heele dorp te zullen verwoesten. Ze keerden met een bende terug, maar bepaalden er zich bij alleen de pastorijs in asch te leggen.

In midden West-Vlaanderen stuitten de Duitschers op weerstand. Daar botsten ze op Fransen en Belgen en dadelijk hoorde men weer van moorderijen en brandstichtingen, gelijk we zullen verhalen.

De Deutsche legers waren dus verder en verder opgerukt, bezetten ook Blankenberghe, Zeebrugge en Oostende, terwijl andere korpsen tot taak hadden, Westwaarts naar Frankrijk te dringen.

Over die bezetting onzer voornaamste steden spreken we natuurlijk nader. Laten we eerst het leger verder volgen. Dit ontsnapte dus aan den klauw van den vijand.

Den 15ⁿ Oktober bereikte het den IJzer...

Welk een geforceerde marsch had het afgelegd en in welk een toestand kwamen de soldaten te Nieuwpoort, te Veurne, te Diksmuide en in al de dorpen aan. De bevolking van het IJzerland trilde van deernis. De vermoeide mannen vulden de huizen, de gebouwen, maar duizenden wierpen zich ook langs een dijk, een weg, in weide of boomgaard neer. Als men maar rusten kon ! O, te mogen slapen, eens alles te kunnen vergeten. Maar de honger knaagde zoo fel. Op de hoeven waren de vrouwen en meiden aan het bakken, altijd maar voort, en de soldaten grepen de heete brooden, zoodra deze uit den oven kwamen. Wie zal het hun euvel duiden, dat ze hier en daar een aanval deden op hennenkoten, op jonge varkens, een kalf !

Ze wachtten op bevelen. Men had hun toch beloofd, dat ze naar Frankrijk mochten, dat het nu uit was met dien eeuwigeng ongelijken strijd tegen een overmacht.

Maar waarom dat toeven dan hier bij den IJzer ! Waarom dat in staat van verdediging brengen van Nieuwpoort en Diksmuide, dat graven van loopgrachten rond de groote hoeven van Veurne-Ambacht, dat ondermijnen der bruggen aan de rivier !

De fusiliers-mariniers kwamen van Gent, en ziet, zij ook werden bij Diksmuide opgehouden.

Onder den regen hadden ze zich voortgesleurd

na den strijd bij Gent, van hier op Aalter, dan op Thielt, waar ze een hartelijk onthaal genoten. Van hier weer op marsch, nu naar Torhout.

De Engelschen scheidden zich van de Fransen en trokken naar Roeselare. En dan bereikten de fusiliers Diksmuide, waar ze een week te voren ook waren geweest. Hoe snel was de toestand in die enkele dagen veranderd !

De fusiliers zaten daar insgelijks oververmoeid, velen met gewonde voeten. Sommigen waren onderwege gevallen. Dan kwam een officier en zei :

« Vriend, laat ik uw adres opschrijven ! »

« Maar waarom ? »

« Om aan uw familie te melden, dat gij dood zijt ! »

« Dood ! »

« Ha, natuurlijk, gij blijft hier liggen en de mof is ons op de hielen. Die zal u wel naar de andere wereld jagen. »

En dat middel hielp. De afgematsten zelfs sprongen op en sleurden zich weer voort. Niet in de handen van den Duitscher !

Nu waren de fusiliers-mariniers dus te Diksmuide en zij ook moesten loopgraven delven.

Vluchtelingen stroomden naar de IJzerlinie en meldden de nadering der Duitschers.

De Belgische soldaten begrepen dus wel, nu ze hier opgehouden werden na den haastigen aftocht, dat het opnieuw een strijd zou worden. Het beloofde land van ruste lag nog verre. Hoe het gaan moest, begrepen ze niet. Veel afdeelingen waren ondergemengd. Men had schaarsheid aan munitie. En bovenal die vermoeidheid, die pijn in de leden, dat bonzen in het hoofd, die lust tot slapen.

Alle twijfel aangaande de eerst volgende gebeurtenissen werd weggenomen door een proklamatie des Konings, die als volgt luidde :

« Soldaten, — Sinds twee maanden en nog meer, strijdt gij voor de meest gerechte zaak, voor uwe haarden, voor de nationale onafhankelijkheid.

Gij hebt de vijandelijke legers ingehouden, drie belegeringen doorstaan, menige uitvallen volbracht, zonder verliezen eenen langen terugtocht door een smallen doorgang verwezenlijkt.

Tot hertoe, stondt gij alleen in die reusachtige worsteling.

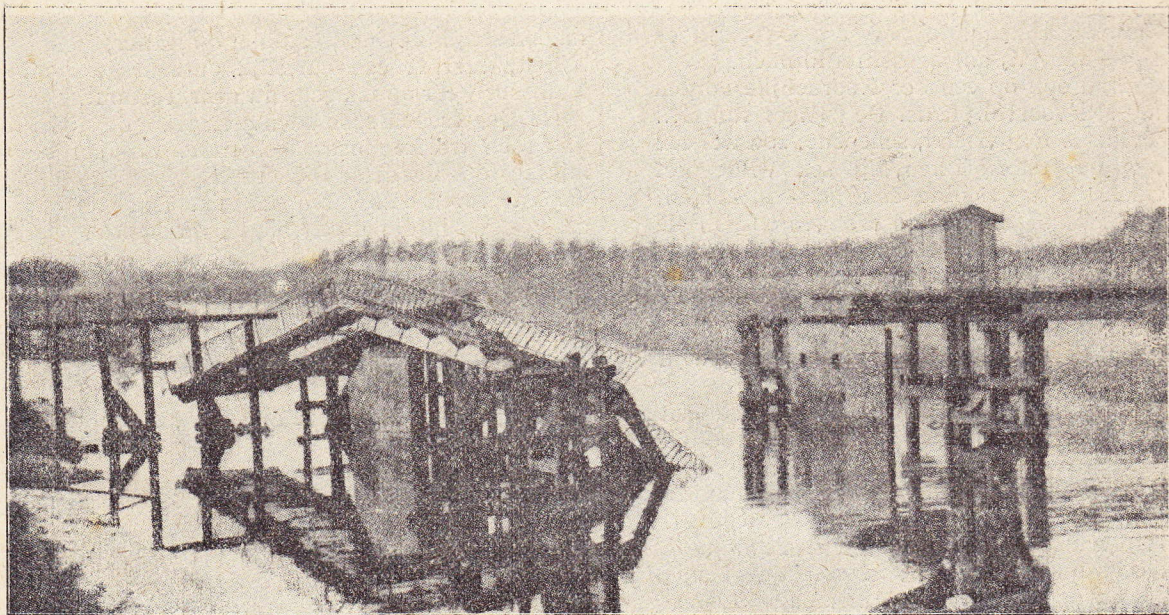
Gij bevindt U thans ter zijde van de dappere Engelsche en Fransche legers. U wordt de taak opgelegd, door de taaiheid en den moed, waarvan gij reeds zoovele bewijzen gegeven hebt, de faam van onze wapenen hoog te houden. Onze nationale eer staat op het spel.

Soldaten,

Aanschouwt de toekomst met vertrouwen, strijdt moedig.

In de stellingen waarin ik U plaatsen zal, moeten uwe blikken steeds vooruit gericht zijn ; gij moet als verrader van het Vaderland aanzien alwie het woord van terugtocht zal uitspreken, zonder dat een uitdrukkelijk bevel daartoe besta.

Wij zijn het oogenblik nabij, waarop wij met behulp van onze machtige bondgenooten, den

De opgeblazen brug over de Schelde te Wetteren.

vijand van den bodem van ons lief Vaderland gaan verdrijven, dien vijand, die ons aangerand heeft in weerwil van zijne verbintenissen en zonder eerbied voor de heilige rechten van een vrij volk. »

ALBERT.

Nu wist men het zeker! Men stond aan den IJzer om te vechten. De Duitscher naderde en men moest hem tegenhouden.

Hoe, dat begreep niemand. Men huiverde als men aan den ongelijken strijd dacht. Zie, afdeelingen, die bij den aftocht reeds doorgemarcheerd hadden tot Veurne, keerden terug.

Het groot hoofdkwartier, dat in het oude Veurne op het stadhuis zetelde, trof maatregelen.

De Koning en de Koningin hadden te Nieuwpoort overnacht en trokken dan naar De Panne, de bekende badplaats, die nu een tragisch oord zou worden.

Te Nieuwpoort liet men den kerktoeren, de oude vierboet, en de halle springen. Men ontruimde de huizen der kaai en richtte de huizen als redouten in. Ook voor den IJzer werden verdedigingsstellingen aangelegd. Diksmuide was door een net van loopgraven omgeven.

« De lijn van den IJzer biedt aanzienlijke voordeelen aan. Wordt zij in oogenschouw genomen, wat aangaat hare algemeene betrekkingen met het Engelsch-Fransch front, hetwelk van Lassigny uit de richting van Atrecht neemt, bevindt zij zich in de verlenging daarvan en maakt een voortreffelijke stelling uit, die de verbinding met dat front verzekert. Op haar eigen aanschouwd, vormt ze een zeer goede verdedigingslijn: haar linkerflank steunt op de zee, waarover men het meesterschap heeft, haar front wordt bedekt door den stroom en haar rechter flank is beschermd

door den loop van den stroom zelve, welke, van het fort van Knocke naar het Westen een bocht beschrijft door Elsendamme en Rousbrugge.

De lijn heeft, bovendien, een uitgestrektheid die in evenredigheid met de sterkte van het leger blijft.

Eindelijk, — hetgeen een gewichtig voordeel van moreelen aard uitmaakt — biedt zij een laatste schuilplaats op nationaal grondgebied. »

Zoo schrijft een officier. Ja, maar de loopgraven zijn vochtig, bij de eerste schoppen aarde reeds, zijpelt het water op. Het slagveld is vlak en onbeschat en zal allerlei moeilijkheden opleveren voor aanrukkende versterkingen. En is de linie niet zeer lang, toch is ze te uitgebreid voor de zwakke troepen en de IJzer vol bochten, die gevaren opleveren voor beschietingen in de flanken.

Welk een zwakke macht, 80.000 man en slechts 48.000 geweren. Zwakke artillerie, weinig munitie. Met kompagnies zal men tegenover regimenten staan.

De Engelsche legerleiding zag dat dreigend gevaar wel in en opperde reeds op 15 Oktober het denkbeeld van onderwaterzetting. Onze staf verwierp dit plan. Het water zou ook ons leger blokkeeren en dan kon de vijand zijn volle macht op Ieperen werpen en daar doorbreken.

Men verwachtte immers hulp van de bondgenooten. Deze vroegen slechts 48 uren vol te houden.

Intusschen ontstonden de eerste voorpostengevechten. Neen, 't was niet de rust in Frankrijk.